

Miljöavdelningen, koncernstab regional utveckling

Västra Götalandsregionen

2018-04-05

Mat i Västra Götaland

Miljöavdelningens syn på matens betydelse för miljö, klimat, hälsa och affärsmöjligheter vid omställning till en mer hållbar konsumtion och produktion.

Förord

Det här underlaget beskriver utgångspunkten för Västra Götalandsregionens arbete med livsmedel och gröna näringar kopplat till miljö, klimat och hälsa, både inom ansvarsområdet regional utveckling och i vår egen organisation.

Maten vi äter och livsmedelsproduktionen påverkar både miljön och vår hälsa. Västra Götalandsregionen (VGR) har tillsammans med många andra samhällsaktörer i Västra Götaland åtagit sig att bidra till bra villkor för en resurseffektiv och lokal produktion. Livsmedelsförsörjning som inte äventyrar naturmiljö och hälsa är nödvändig för långsiktigt välbefinnande för den enskilde men också för en god utveckling på samhällsnivå. (Strategi för tillväxt och utveckling i Västra Götaland 2014-2020.)

Våra insatser för att driva på utvecklingen mot en hållbar livsmedelsförsörjning anges i Västra Götalandsregionens program för livsmedel och gröna näringar 2017-2020. Klimatsmart och hälsosam mat är också ett av fyra prioriterade fokusområden i Klimatstrategi för Västra Götaland. I strategin pekas de insatser, inom livsmedelsområdet, som förväntas ge god klimatnytta ut - minskat matsvinn, mer vegetariskt på tallriken och att det hållbara lantbruket främjas.

I Västra Götalandsregionens budget för 2018 läggs fokus på utmaningen att skapa ett bra samspel mellan stad och land. Betydelsen av ökad lönsamhet i livsmedelssektorn för jobb och utveckling av landsbygden lyfts fram som ett viktigt utvecklingsområde

Våra mål:

- stärkt innovationskraft i Västra Götaland genom samverkan mellan näringsliv, forskning och offentlig sektor
- mer hållbar livsmedelsproduktion för att möta utmaningar inom klimat- och miljöområdet och för att möta ökande kundkrav
- ökad sysselsättning med fokus på kompetensförsörjning, branschens attraktivitet och utveckling av små och medelstora företag
- mer hållbar konsumtion av livsmedel för att främja folkhälsa och minska miljöpåverkan
- minskad miljöpåverkan från inköp av livsmedel till VGR:s egen verksamhet.

Att genom att vara ett gott föredöme och tillsammans med näringsliv och andra aktörer åstadkomma en hållbar livsmedelskedja ”från jord till bord” är en stor samhällsutmaning. Om vi lyckas förena arbetet för en levande landsbygd med arbetet för klimatet, miljön och hälsan kan det bli verklighet.

Ekologiskt

Fotograf: Ulrika Brunn

Är ekologiskt bättre för miljön?

En tydlig fördel med ekologisk produktion är att syntetiskt framställda bekämpningsmedel inte får användas. Bekämpningsmedel är avsedda att påverka ogräs, skadeinsekter eller svampsjukdomar som är hämmande eller skadliga för odlade grödor. De har också oönskade effekter som att hormonstörande ämnen eller andra skadliga ämnen kan spridas i vattenmiljön.

Ungefär hälften av alla livsmedel som säljs i Sverige produceras här i landet. Sverige är en del av den europeiska marknaden och många vanliga livsmedelsprodukter kommer från länder utanför EU. Livsmedel exporteras också från Sverige, men importen är betydligt större än exporten.

Många vanliga importerade produkter som bananer, kaffe och te som vi konsumerar mycket av är ofta hårt besprutade. Det finns starka motiv att förbättra den lokala påverkan på miljö och hälsa vid odlingen genom att välja de ekologiska produkterna.

Inbyggt i regelverket för ekologisk produktion finns också ett resurs- och kretsloppstänkande för växtnäring som bland annat innebär att handelsgödsel inte är tillåtet. Överskott av växtnäring kan orsaka övergödning och obalans i den närliggande vattenmiljön. Handelsgödsel produceras också fortfarande av fossila råvaror och bränslen som ger oönskade utsläpp till luften. Det finns också restriktioner för ”import” till ekologiska gårdar av foder som odlats på andra platser för att inte äventyra kretsloppet av växtnäring (som också foder till djuren innehåller).

Genmodifierade organismer (GMO) är inte heller tillåtna i ekologisk produktion. Karenstiden efter antibiotikaanvändning är längre i ekologisk produktion än i konventionell.

Inom klimatområdet är det svårare att påvisa fördelar för ekologisk produktion. Det är viktigt att man arbetar för att minska klimatpåverkan både inom konventionell och ekologisk produktion. För den konsument eller organisation som vill minska sin klimatpåverkan från maten har det mycket större effekt att öka andelen vegetariskt i dieten.

Kort om ekologisk mat

- Den ekologiska produktionen har en hög ambition att undvika störningar av ekosystemen t ex genom handelsgödsel, och försiktighetsprincipen råder då det gäller kemiska bekämpningsmedel och GMO.
- Under 2017 var 9,3 procent av livsmedlen som såldes ekologiska i Sverige.
- Minst 60 procent ekologiska livsmedel i offentlig sektor till 2030 är regeringens nya mål, antaget 2017.
- I Västra Götaland var 24 procent av jordbruksmarken ekologiskt certifierad 2017.
- Andelen ekologiska livsmedel ska år 2020 vara 50 procent av den totala livsmedelsbudgeten i Västra Götalandsregionens egna måltidsverksamheter. Under 2017 låg andelen på 46 procent.
- VGR satsar på att stödja hållbar livsmedelsproduktion för att möta utmaningar inom klimat- och miljöområdet och för att möta ökande kundkrav (Programmet för livsmedel och gröna näringar 2017-2020)

Klimatsmart

Fotograf: Jan Töve

Varför ska vi ha mer vegetariskt på tallriken?

Svenskarnas köttkonsumtion ökade med 40 procent under perioden 1990-2010. De senaste åren har det dock skett ett trenderbrott. Det började med att ökningstakten avtog och senaste statistiken visade på en något minskad köttkonsumtion. För att nå klimatmålen behöver köttkonsumtionen på sikt minska till 1990 års nivå. I genomsnitt har vi en överkonsumtion av animaliskt protein i Sverige som varken är bra för hälsa eller miljö.

De flesta äter mer proteiner än vad kroppen behöver. En större andel vegetabilier skulle gynna hälsan. Lägre köttkonsumtion än den genomsnittliga svenska innebär hälsofördelar med bland annat minskad cancerrisk och minskad risk för hjärt- och kärlsjukdomar enligt Livsmedelsverkets kostråd.

Det råder ingen tvekan om att jordbruksproduktionen av kött belastar miljön mer än produktionen av vegetariskt protein. Man tappar i effektivitet då en gröda odlas och används till foder, jämfört med om grödan används direkt för humankonsumtion. Dessutom har idisslande djur, som nötkreatur och får, en matsmältning som alstrar metan som ger en betydligt mer kraftfull påverkan på klimatet än koldioxid. Gödselhanteringen ger också upphov till utsläpp av lustgas som är en ännu mer kraftfull klimatgas.

Produktion av foder och utsläpp från djur gör att köttprodukter ger ungefär 10 gånger högre klimatpåverkan än en vegetabilisk produkt. Animaliska livsmedel kan ge upphov till mellan 2 och 30 kg fler CO₂-ekvivalenter per kg produkt. 75 procent av utsläppen av växthusgaser från maten som konsumeras i Sverige kommer från kött- och mejeriprodukter.

Fisk och kyckling har låg klimatpåverkan jämfört med andra animaliska proteinalternativ. Exempel på animalieprodukter med klimatpåverkan runt 2 kg CO₂-ekvivalenter per kg

produkt är stimlevande och pelagisk fisk (fisk som lever i vattenmassan, t.ex. sill) och kyckling.

Konsumentens val av kött är alltså viktigt. När man väljer nötkött är svenskt naturbeteskött ett bra val för att betande djur är nödvändiga för att kunna upprätthålla den biologiska mångfalden i de mest artrika markerna. Betande djur hindrar också landskapet från att växa igen på platser där annan växtodling inte har så goda förutsättningar. Kyckling och griskött har generellt lägre klimatpåverkan än nötkött.

Rådet är alltså inte att helt avstå från köttkonsumtion men att välja kött med omsorg. Det främjar en långsiktigt hållbar produktion.

Vegetariska proteinalternativ (linser, röda bönor, kikärter) är bra klimatval för att ersätta animaliskt protein

Bland de vegetabiliska produkterna ligger ris i en klass för sig med höga växthusgasutsläpp (cirka 10 gånger högre än potatis per portion) på grund av metanbildning i risfälten. Minskad användning av ris till förmån för potatis, pasta och matgryn är mer klimatsmart.

Kort om klimatsmart mat

- Endast 10 procent av utsläppen från ett kilo nötkött utgörs av koldioxid från fossila bränslen.
- Kött ger ungefär 10 gånger högre klimatpåverkan än en vegetabilisk produkt eftersom köttproduktionen alstrar fler växthusgaser, som metan och lustgas, som är mer potenta än koldioxid.
- Utsläppen av växthusgaser skulle minska med 25 procent om vi följde de nationella kostråden som innebär mindre kött- och mejeriprodukter och mer fisk och grönt.

Närproducerat

Fotograf: Thomas Harrysson

Hur kan närproducerad mat ge fördelar?

Under senare år har intresset för närproducerade livsmedel ökat och det är den starkaste trenden just nu enligt detaljhandeln. Många konsumenter har stort intresse för mat och vill gärna veta mer om producenten, produktionen och produkterna. Det finns både positivt intresse för maten och samtidigt rädslor som bidrar till efterfrågan på lokalproducerad mat. Oavsett drivkrafter så ger det ökande intresset för närproducerat affärsmöjligheter och möjlighet att ta ut högre priser då konsumenten anser att produkter från närområdet har ett mervärde.

Det finns ingen vedertagen definition av lokal- eller närproducerad mat utan det avgörs ytterst av konsumenten vad som uppfattas som nära och lokalt. För Västra Götalandsregionen som organisation räknas satsningar inom det egna geografiska området Västra Götaland som satsningar på närproducerat.

Fördelar med närproducerade livsmedel kan vara att man kan:

- stödja inhemskt jordbruk
- gynna levande landsbygd
- öka självförsörjningsgraden - minska sårbarheten
- öka spårbarheten
- gynna besöksnäringen genom att besökaren kan få en intressant berättelse kopplad till måltidsupplevelsen

Är närproducerad mat bättre för klimat och miljö?

Närproducerad mat innebär inte automatiskt någon lägre klimat- eller miljöpåverkan. Transporterna anges ofta som skäl till att närproducerad mat skulle ge mindre miljöpåverkan än den mat som transporterats långa sträckor. Så enkelt är det inte.

För livsmedelsprodukter uppstår den största andelen av klimat- och miljöpåverkan som regel i jordbruket eller vid fisket. För kött- och mejeriprodukter kan andelen vara så hög som 90-95 procent under produktionen, från uppfödning till förädling.

Det är viktigt att minska miljöpåverkan från alla delar av livsmedelskedjan, särskilt inom råvaruproduktionen, och att undvika svinn så mycket som möjligt. Då mat förvandlas till matsvinn har miljön och plånboken belastats helt i onödan.

I Sverige har det länge funnits restriktioner för att skydda miljö och hälsa i samband med jordbruksproduktion, t.ex. finns det restriktioner för användning av antibiotika i djurproduktion och vid användning av kemiska bekämpningsmedel. Den genomsnittliga produktionen i Sverige har därför relativt låg påverkan på miljö och klimat.

Kort om närproducerad mat

- Klimat- och miljöpåverkan orsakas till övervägande del av produktionen av livsmedlen, inte av transporterna.
- I Sverige får antibiotika inte användas förebyggande eller som tillväxtfrämjande medel.

Affärsmöjligheter i Västra Götaland?

Ekologiska livsmedel

Rapporten Ekologiska livsmedelsmarknaden för 2017 visade att marknadsandelen för ekologiska livsmedel fortsätter att växa i Sverige. Offentlig sektor har gått före under lång tid och under 2017 utgjorde andelen ekologiska livsmedel 35 procent av de totala livsmedelsinköpen i kommuner och landsting/regioner. Västra Götalandsregionen låg på 46 procent samma år, med sikte på målet 50 procent ekologiskt till 2020.

I samband med att regeringen under våren 2017 presenterade den nya livsmedelsstrategin, lanserades ett nytt konsumtionsmål på 60 procent ekologiskt i offentlig sektor till 2030.

Andelen ekologiskt i livsmedelsmarknaden som helhet ligger på lägre nivå, men den har ökat kraftigt under de senaste åren. Under 2017 var 9,3 procent av livsmedlen ekologiska. Den svenska försäljningen av ekologiska livsmedel låg på knappt 28 miljarder kronor under året där 10-12 miljarder utgjordes av import. Ekoweb som gjort marknadsanalysen beräknar att ungefär hälften är livsmedelsprodukter som kunde ha producerats i Sverige. Deras långtidsprognos är att andelen ekologiskt kommer att fortsätta att öka till 15 procent år 2025.

Den ekologiska jordbruksproduktionen är stark i Västra Götaland. Under 2016 var 24 procent av arealen ekologiskt certifierad. Det finns ett regionalt miljömål om att andelen ekologisk produktion ska öka till 30 procent certifierad areal av länets åkermark senast år 2020. Jordbruksverket har rapporterat på sin hemsida: ”Både vad gäller antal mjölkkor och antal kor för uppfödning av kalvar hade Västra Götaland i särklass flest omställda djur 2016. Västra Götaland hade 13 300 av de totalt 49 100 ekologiska mjölkorna i Sverige vilket betyder att 2016 fanns en av fyra ekologiska mjölkkor (i Sverige) i Västra Götaland.

Jordbruket i Västra Götaland har redan en stark position på den ekologiska marknaden som kan förstärkas. Efterfrågan på ekologiska livsmedel förväntas öka i Sverige och i många andra länder.

Animaliska livsmedel

Konsumtionen av animaliska livsmedel hänger ofta ihop med den ekonomiska utvecklingen. I länder där fler får högre levnadsstandard ökar också köttkonsumtionen. Det är en utveckling som inte är hållbar på global nivå. Den slutsatsen skapar oro bland svenska lantbrukare och branschföreträdare.

Köttkonsumtionen har ökat kraftigt i Sverige sedan EU-inträdet, men ökningen har planat ut på en relativt hög nivå. När Jordbruksverket summerar marknadsutvecklingen för kött för 2017 är det några delar som sticker ut; ”för första gången på länge minskar den totala förbrukningen av kött tydligt. Samtidigt som vi äter mindre kött ökar efterfrågan på svenskt kött och detta har lett till produktionsökningar inom alla sektorer.”

År 1990 var Sverige i stort sett självförsörjande på kött, men sedan dess har konsumtionen ökat med ca 40 procent medan produktionen minskat något. På regional nivå är Västra Götaland inte självförsörjande på kött, trots att det är ett av landets största jordbrukslän.

Så det finns utrymme för att minska konsumtionen av animaliskt protein utan att produktionen behöver påverkas. Men det förutsätter att de inhemska producenterna klarar konkurrensen med importen och att trenden där konsumenterna är beredda att betala ett högre kilopris för svenskt kött fortsätter.

Frågan är inte om det kommer att finnas en marknad för de kvantiteter som produceras i Västra Götaland, utan hur producenterna lyckas i konkurrensen. Det avgörs inte bara av priset utan också av kvalitén i vid bemärkelse, där produktkvalitén är självklar men också andra aspekter som djurvälstånd har betydelse för konsumenternas val. Under de senaste åren har det varit möjligt att ta ut ett merpris för svenskt kött. Jordbrukspolitiken på EU-nivå och nationell nivå kommer också att vara av avgörande betydelse för den fortsatta konkurrenskraften för köttproducenter i Sverige och Västra Götaland.

Vegetabiliska livsmedel

En undersökning som Sifo gjorde på uppdrag av Axfood 2017 om svenska folkets gröna matvanor visade att fyra av tio svenskar (40 procent) äter vegetariskt en eller flera gånger i veckan. Varannan väljer vegetariskt främst av miljö- och klimatskäl. Samma handelskedja rapporterade att försäljningen av vegetariska produkter ökat med 30 procent jämfört med föregående år. Det är snarare andelen flexitarianer än antalet vegetarianer som ökar.

Västsvenska företag kan vinna marknadsandelar genom att förbereda sig inför en ökad efterfrågan av vegetabilier och vegetariska proteiner. Det kommer ut många nya vegetariska produkter på marknaden varav många tillverkas av soja. Nu är det upp till bevis för det svenska jordbruket, trädgårdsodlingen och livsmedelsföretagen att möta upp den ökade efterfrågan med inhemskt odlade råvaror och förädlade produkter. Det kommer att krävas forskning och innovation för att klara omställningen till den förändrade efterfrågan.

Enligt Klimat 2030 ska det bli mer vegetariskt på tallriken, inte bara av klimatskäl utan också av hälsoskäl, vilket ligger i linje med Livsmedelsverkets kostrekommendationer för förbättrad hälsa och miljö.

Lokalproducerade livsmedel

Under senare år märks en allt starkare trend på marknaden för närproducerat och livsmedel med tydligt ursprung. Inte minst har restaurangsektorn bidragit till intresset för mathantverk. Det är inte bara en svensk företeelse utan den finns på många håll i världen. Under många år var trenden i jordbruks- och livsmedelsproduktionen att strukturalisera och skapa en mer och mer storskalig produktion. Det ledde till att maten blev anonym och kopplingen mellan producent och konsument försvagades. Den nuvarande trenden för lokala produkter kan ses som en mottrend.

Sannolikt kommer båda företeelserna att finnas parallellt i framtiden. Troligen kommer basvolymen av livsmedel fortsatt att levereras av storskaliga producenter, medan mindre volymer kommer att hanteras i kortare livsmedelskedjor från producent till konsument och med större transparens då det gäller produktionsmetoder, djurvälstånd m.m.

Efterfrågan på lokala produkter där man kan få reda på vem som har gjort dem och hur de är förknippade med trakten ökar. Det gäller inte enbart för direkta inköp av livsmedel utan också för det som serveras på kaféer och restauranger i lokal besöksnäring.

I offentlig sektor finns ett ökande intresse för att köpa närproducerade livsmedel, men det finns en rad praktiska och formella hinder för att göra det. Några kommuner väljer att gå före i den här utvecklingen och sannolikt kommer fler att följa efter. Det förutsätter att producenterna är intresserade av offentliga sektor som kund och accepterar de villkor som gäller för att kunna bli leverantör. Inköpsprocessen tar relativt lång tid och kan upplevas som krånglig, men det är nödvändigt för att uppfylla de lagkrav som finns vid offentlig upphandling.

Ibland låter det som om man måste välja mellan ekologiska och närproducerade livsmedel. Det är förstås både möjligt – och önskvärt - att få både och, så kallat ”svekologiskt”.

Kort om affärsmöjligheter i Västra Götaland

- Det finns ett starkt intresse för kvalitativa lokalproducerade livsmedel bland matintresserade konsumenter, till exempel naturbeteskött.
- Odlingen av tidigare vanliga baljväxter som åkerböna och gråärt ökar, både som ersättning för importerat kraftfoder men också för humankonsumtion.
- Alger väcker intresse som mat
- Västsvensk mersmak främjar de lokala och regionala produkterna för restauranger och besöksmål.
- Marknaden ökar stort för vegetariska färdigrätter och produkter som ersätter kött. En rad olika köttsubstitut framtagna av baljväxter, havre och mjölk produceras i Västra Götaland
- Affärsmodeller för att ta tillvara överskott eller produkter med kort datum utvecklas av många aktörer t ex samarbeten mellan grossist eller butik och restaurang.
- Offentlig sektor kan gå före. Var tredje svensk äter mat producerad av skattebidrag.

Källförteckning

Statistik för produktion och konsumtion av kött i Sverige 2017 från Jordbruksverket
<http://www.jordbruksverket.se/omjordbruksverket/pressochmedia/nyheter/nyheter2018/tydligutvecklingviatermindrekottochmersvenskt.5.42a946c0161df8b7b8f1958c.html>

Ekologisk livsmedelsmarknad 2017 från Ekoweb
<http://www.ekoweb.nu/attachments/67/37.pdf>

Klimat 2030 - Västra Götaland ställer om. Strategiska vägval (VGR, Länsstyrelsen i Västra Götaland 2017)

Västra Götalandsregionens program för livsmedel och gröna näringar 2017-2020

Västra Götalandsregionens miljöplan 2014-2017

Strategi för tillväxt och utveckling i Västra Götaland 2014-2020 (VG2020)

Produktion och konsumtion av kött i Sverige och Västra Götaland med en internationell utblick (SIK rapport 880 - 2014)

Klimatpåverkan från skolmåltider – vilka råvaruval har betydelse? (SIK rapport 834 V2 - 2012)

Eko(logiska) val med mervärden – en prioritering av ekologiska livsmedel för offentlig sektor (SIK rapport 840 – 2012)

Kartläggning av konsumtion och produktion av livsmedel i Västra Götaland (SIK rapport 733-2005)

2018-04-05

Kontaktperson:

Berit Mattsson, regionutvecklare
Koncernstab regional utveckling, Västra Götalandsregionen

Telefon: 010-441 40 22

E-post: berit.m.mattsson@vgregion.se